
ZÜMER SÛRESİ'NDEKİ KIRAAT İHTİLAFLARI ve TEFSİRE ETKİSİ

VARIED QURANIC READINGS AND THE EFFECT OF INTERPRETATION IN THE SÛRAT AL-ZUMAR

Öğr. Gör. Dr. Metin ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Tefsir Anabilim Dalı

mcetin@agri.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6414-5469

Atıf Gösterme: ÇETİN, Metin, (2021), “Zümer Sûresi’ndeki Kıraat İhtilafları ve Tefsire Etkisi”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2021 (9), s.38-63.

Geliş Tarihi:

3 Kasım 2021

Kabul Tarihi:

1 Aralık 2021

©2021 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Hz. Ömer ve Hişâm b. Hakîm arasında yaşanan olay, Kur’an’ın okunması hususundaki kıraat farklılığının Hz. Peygamber döneminde itibaren başladığını göstermektedir. Hz. Peygamber’in iki sahabiye de tasdik etmesi kıraat ihtilafının rahmet olduğunun göstergesidir. Bu açıdan farklı kıraatlerin tefsir kitaplarında dikkate alındığı ve üzerine yorumlar yapıldığı görülmektedir. Kıraatlerdeki ihtilaflar usûl, sarf ve nahiv açısından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Usûlî olarak ifade edilen ihtilafların anlam üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Âyetlerin anlamı üzerinde etki sahibi olan kıraat türü, ferşî ihtilaflar olarak da isimlendirilen sarf ve nahiv ile ilgili farklılıklardır. Bu çalışmada Zümer Sûresi’ndeki usûlî ve ferşî farklılıklar üzerinde durulmuştur. Usûlî farklılıkların, anlam açısından tefsire bir etkisi olmadığı için sadece kıraat imamlarının ihtilaflarına değinilmiştir. Sûredeki ferşî ihtilaflar ise dil ve tefsir açısından incelenmiş, anlam farklılıklarına yol açıp açmadığı tespit edilerek varsa farklı anlamlar ifade edilmiştir. Genel olarak Kur’an’ın kıraat vecihleri hususunda kıraat imamları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bu anlamda kıraat farklılıklarının cüz’i bir yer kapladığı görülmüştür. Zümer Sûresi’ndeki ferşî ihtilaflarının bir kısmının âyetlerin tefsirine pozitif veya negatif bir etkisinin olmadığı bir kısmının ise âyetin anlamını farklılaştırdığı ve zenginleştirdiği müşahade edilmiştir

Anahtar Kelimeler: *Kur’ân, Kıraat, Kıraat ihtilafları, Kıraat-ı Aşere, Zümer Sûresi*

Abstract: Hz. Umar and Hisham b. Hakîm between the judge is that the difference in the recitation of the Qur’an is related to it shows that it started from the time of the Prophet. The Prophet’s affirmation of both companions is an indication that the disagreement of recitation is a mercy. In this respect, it is seen that different recitations are taken into consideration in the books of tafsir and comments are made on them. Disputes in the recitations are evaluated in terms of usûl, nahiv and syntax. The conflicts expressed as procedural have no effect on the meaning. The type of recitation, which has an effect on the meaning of the verses, is the differences related to the usage and syntax, which are also called fershî conflicts. In this study, the usûlî and ferşî differences in the Sûrat al-Zumar are emphasized. Since the methodological differences have no effect on tafsir in terms of meaning, only the disagreements of the recitation imams are mentioned. The fershî conflicts in the surah were examined in terms of language and tafsir, it was determined whether they caused differences in meaning and different meanings were expressed, if any. In general, there is a consensus among the imams of the

Qur'an regarding the aspects of recitation. In this sense, it has been seen that the differences in recitation occupy a small place. It has been observed that some of the fershi disagreements in Sûrat al-Zumar do not have a positive or negative effect on the interpretation of the verses, and some of them differentiate and enrich the meaning of the verse.

Keywords: *The Qur'an, Qiraat, Qiraat disputes, Qiraat-i Asere, Sûrat al-Zumar*

Giriş

Kur'an'ın Hz. Peygamber'e vahyedilmesi ile birlikte kıraat ilminin başladığı ifade edilebilir. Zira Hz. Peygamber nâzil olan âyetleri kendisine öğretildiği şekilde sahabeye okumuştur.¹ Bu anlamda Hz. Peygamber kıraati en güzel şekilde, uygulamalı olarak yapmış ashabını da Kur'an'ın kıraati ve güzel sesle icra edilmesi hususunda teşvik etmiştir.² Bilindiği gibi Kur'an'ın temel hedefi okunup anlaşılmasıdır. Bundan dolayı Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince, kabilelerdeki farklı dil ve lehçelerin³ Kur'an'ın kıraatinde sıkıntı oluşturduğunu görüp yedi harf ruhsatını tanımıştır.⁴ Bu anlamda yedi harfin okumada kolaylık amaçlı bir ruhsat olduğu görülmektedir.⁵ Yedi harf kavramı, Kur'an'da kullanılan bir kavram değildir. Hz. Peygamber'den gelen ilgili rivayetler mütevatir derecesine ulaşmış olmasına rağmen yedi harfin mahiyeti hakkında bir bilgi vermemektedir. Bundan dolayı da yedi harf hakkında âlimler birçok görüş ileri sürmüşlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir döneminde Kur'an cemedilip bir araya getirilmiştir.⁶ Hz. Osman döneminde ise Kur'an, Hz. Ebubekir döneminde yazılan ve bir araya getirilen Mushaf temel alınarak çoğaltılmış ve önemli şehirlere bir kâri ile birlikte gönderilmiştir.⁷ İslam diyarının çeşitli beldelerine gönderilen mushaflarda hareke ve nokta bulunmamaktaydı. Bundan dolayı da ana dilleri Arapça olmayan milletlerin

¹ Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 29; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2015), 25, 26, 35.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır en-Nâsır, (y.y: Dâru Tavkî'n-necat, 2001), *Fezâilü'l-Kur'ân*, 8, 29, 30, 31; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts), *Sâlâtu'l-Musâfirîn*, 34, 245, 246; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts), Salât, 355; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, thk. Komisyon (Mısır, Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâb el-Halebî, 1975), Sevâbü'l-Kur'an, 13; Ebû Dâvûd, Salât, 349; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (y.y, Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, ts.), Edeb, 52.

³ Bir dilin tarihsel, bölgesel ve siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan koluna lehçe denir. Türk Dil Kurumu (TDK), "lehçe" (Erişim 20 Ekim 2021); Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2018), 111.

⁴ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 66; Müslim, *Sâlâtu'l-Musâfirîn*, 48.

⁵ İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2018), 117, 118.

⁶ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 3, 4.

⁷ Abdülhamit Birışık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/426; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 237 vd.

Kur'an'ı yanlışsız okuması mümkün değildi. Bu sorunu ortadan kaldırmak için Arap nahvinin ilk esaslarını tespit eden âlim ve şair Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) Kur'an'ı harekelemiş böylece okumada birlik sağlanmıştır. Kur'an'ın yabancılar tarafından doğru ve hızlı okunabilmesi için Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin öğrencisi Nasr b. Âsım (ö. 89/797) ise Kur'an'a noktalama işareti koymuştur. Noktalama işaretleri büyük oranda Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ile birlikte son halini almıştır.⁸ Kıraatlerin sayıca çok olduğu, sayılarının otuzdan fazla olduğuna yönelik bazı görüşler bulunmaktadır.⁹ Tâbiûn devrinin sonlarına doğru kıraatler tedvin edilmiş günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır.¹⁰ Tedvin döneminde ise İbn Mücâhid (ö. 324/936) yedi meşhur kıraatı toplamış ve *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât* adıyla günümüze ulaşan, bu alandaki en önemli eserlerden birini meydana getirmiştir.¹¹ Kıraat ihtilaflarının en önemli sebebi olarak yedi harf meselesi görülmektedir. Bununla beraber son zamanlarda özellikle müsteşrikler tarafından dillendirilen iki sebep daha bulunmaktadır ki bunlar da ilk dönem Arap yazısının yetersizliği ve hatt-ı Osmanî'nin taaddüdüdür. Fakat son iki sebep âlimler tarafından doğru bulunmamıştır.¹²

1. Kısaca Zümer Sûresi

Zümer Sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Bazı âyetlerinin Medenî olduğu da ifade edilmiştir.¹³ Kûfelilere göre âyet sayısı 75 tir. Mekke, Medine ve Basra ekollerine göre ise âyet sayısı 72 dir. 1170 kelime ve 4708 harften oluşmaktadır. Mushaf'ta 39. sûre olan Zümer Sûresi nüzul sırasına göre ise 59. Sırada bulunmaktadır.¹⁴

Zümer kelime olarak zümre kelimesinin çoğuludur. Dilimizde de kullanılan zümre kelimesi ise grup ve topluluk anlamına gelmektedir.¹⁵ Sûre adını 71 ve 73 âyetlerde geçen

⁸ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Muħkem fî naħti'l-meşâhif*, thk. İzzet Hasan (Dımeşk, Dâru'l-Fıkr, 1407/1986), 101-103.

⁹ Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 74, 75.

¹⁰ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1995), 93.

¹¹ Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne an Meâni'l-Kırâât*, thk. Abdü'l-Fettâh İsmâil Şelebî, (Kâhire: Dâru Nehdat-i Mısır) 87; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Matbaatü İsa'l-Bâbi'l-Halebî ve Şürekâuh, ts), 1/403-409; Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 29-82; Mehmet Dağ, *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2013), 47-63.

¹² Geniş bilgi için bkz: Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (İstanbul: Hacıvevizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 99-147; Hacı Önen, *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 81, 116.

¹³ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'an ve tefsîrihi ve aħkâmihî ve cümelin min fününi 'ulûmih*, (Kahire: Mecmûatu Buhûsi'l-Kitab ve's-Sünne, 2008) 10/6293.

¹⁴ Ebü'l Kasım Mahmud b. Amr ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an ħakâ'iki ğavâmi'zi't-tenzil ve 'uyûni'l-eķâvil fî vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1986), 4/110; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Taħrîr ve't-tenvir*, (Tunus: Dâru't Tunusiye, 1984), 23/311.

¹⁵ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tâcü'l-luĝa ve Şihâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdulĝafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), "zmr", 2/671; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânu'l-'arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), "zmr" 4/329.

zümer kelimesinden almaktadır.¹⁶ Sûre'nin diğer bir isminin ise 20. âyette geçen “ğuraf” kelimesinden hareketle “ğuraf “olduğu da ifade edilmiştir.¹⁷ Sebe Sûresi'nden sonra nazil olmuştur.¹⁸

Sûrede, Kur'an'ın ana teması olan tevhid ilkesi şirk ile mukayese edilerek ele alınmıştır. Sûrede şirkin tutarsızlığı ortaya konmakta ve müşrikler tevhid inancına çağırılmaktadır. Tevhid inancını öne çıkaran ve pekiştiren birçok delil de sûrede dikkate sunulmaktadır. Ayrıca ahiret inancı ve ahiret azabı da sûrede geniş yer tutmaktadır.¹⁹

2. Kıraat ve Kıraat İhtilafları

Kıraat kelimesi Arapça كَرَأَ kökünden türemiş olup bir araya getirme, toplama, bir birine ekleme, okuma ve telaffuz etme anlamlarına gelmektedir. Ayrıca fiil kökünün “Kur'an” şeklinde gelen mastarı da kıraat ile eş anlamlıdır.²⁰ Kıraat ilminde ise Kur'an kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlere nispet ederek bilme sanatı olduğu ifade edilmektedir.²¹ Kıraat ilminde otorite olarak kabul edilen Dimyâtî ise (ö. 1117/1705) ise daha çok bu ilimdeki kavramlara dikkat çekerek bir tanım yapmıştır. O kıraat ilmini şöyle tanımlamıştır. “Yüce Allah'ın kitabını nakledenlerin Kur'ân'ın hazf-isbât, tahrîk-teskîn, fasıl-vasıl ve bunların dışında, ancak semâ yoluyla sabit olabilecek telaffuz şekillerini ibdâl vs. vecihlerindeki ittifak ve ihtilaf noktalarını bize öğreten ilimdir.”²² Kıraat ilmindeki ihtilaflar iki açıdan değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bunlar da usûlî ve ferşî farklılıklardır.²³ Sözlükte “asl” kelimesinin çoğulu olan usûl temel, esas, üslûp, tarz, yöntem, metot, dayanak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁴ Terim olarak ise herhangi bir ilim dalıyla alakalı bilgilerin

¹⁶ Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 4/594-595; Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları 2012), 4/336; Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği* (İstanbul: Akabe vakfi Yayınları 2011), 306.

¹⁷ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 2001), 4,7.

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/110; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmet el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1964), 15/222.

¹⁹ Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* 4/594.

²⁰ Cevherî, *eş-Şihâh*, “kre”, 1/65; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “kre”, 1/128.

²¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmîyye, 1999), 9; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/413; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 21-24; Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 102; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, (İstanbul: MÜİF Vakfı, 2018), 281; Dağ, *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*, 63, 64; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 31-35.

²² Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî, *İthâfû fuzûlâ 'i'l-beşer fi'l-kirâ'âti'l-erba'ate'aşer*, thk. Enes Mehra (Lübnan: Dâru Kütübi'l-İlmîyye, 2006), 6.

²³ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 149, 160; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 57; Ferit Dinçer, *El-Keşşâfta sarf vezinlerindeki farklılıklar ve anlam üzerindeki etkisi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 38.

²⁴ Cevherî, *eş-Şihâh*, “asl”, 4/1623; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “asl”, 11/26.

sistemli bir şekilde yerleştirilmesinde kullanılan esas ve metotlardır.²⁵ Kıraat ilminde ise birbirine benzeyen cüz'ıyyâtın tümünün altında toplandığı veya sınıflandığı genel kurallar bütünü şeklinde tanımlanabilir.²⁶

Kıraat ilminde, idğam, nakl, ibdâl, teshîl, imâle, tağlîz, terkîk, tefhîm, revm, işmâm, sekte, sıla, itbâ, ğunne, medd-i bedel gibi bazı tecvid kuralları ve lehçe farklılıkları “ usûl farklılıkları” başlığı altında ele alınmaktadır. Kelimenin telaffuzunda etkin olmasına rağmen yukarıda belirtildiği gibi usûlî farklılıkların kelimenin anlamı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Kur'an kelimelerinden bazıları farklı coğrafyalarda lehçe bakımından farklı telaffuz edilmiştir.²⁷ Bu farklı telaffuzların kaynağı ise Arapçadaki şive,²⁸ mahalle ve lehçe farklılığıdır ki bunlar da usûlî ihtilafların temelini oluşturmaktadır.²⁹

Kıraat ilmindeki diğer ihtilaf sebebi ise ferşî ihtilaflardır. Ferş sözlükte harfleri döşeme, yayma, serme anlamlarına gelmekte olup çoğulu “furûş” tur.³⁰ Terim anlamı ise belli bir kurala dayanmayan ve Kur'an'da dağınık olarak bulunan kıraat farklılıklarına denir.³¹ Ferşî farklılıklar genel olarak kelimelerin dolayısı ile âyetlerin anlamlarının farklılaşmasına sebebiyet vermektedir. Ferşî farklılıklar harf, isim ve fiillerde meydana gelmektedir.³²

Bu açıdan Kur'an'ın farklı sûrelerinde yer alan ferşî farklılıklar, kelimelerin sarf ve nahiv boyutunda kendini göstermekte, lafızların yapısında değişiklik yaptığı gibi, anlamına da etki edip farklı manaların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bunun da en temel nedeni yukarıda ifade edildiği gibi yedi harf meselesidir. Yani Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflarda bulunan farklı sahih rivayetlerin varlığıdır. Kıraat ilminde temel kaynak nakil olduğu için içtihat kabul görmemektedir. Bundan dolayı da kıraat âlimleri senedi sahih olan, Arap dili gramerine ve resmi Mushaf-i Osmaniye de uygun olan kıraatleri sahih kabul etmişlerdir.³³

²⁵ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2011), 309, 310.

²⁶ Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/358.

²⁷ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 149-160; Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, 57-59.

²⁸ Şive dil bilimi açısından “söyleyiş özelliği” demektir. Türk Dil Kurumu (TDK), “şive” (Erişim 20 Ekim 2021); Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 153.

²⁹ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 125, 126; Hacı Önen, *Kıraat Tarihi*, 128.

³⁰ Cevherî, *eş-Şihâh*, “frş”, 3/1014; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “frş”, 6/326.

³¹ Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/358; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 63.

³² Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 160-180; Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, 64-69.

³³ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 77-82; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 83-86.

Netice itibari ile kıraat farklılıkları kaynağını Hz. Peygamber'den alarak pek çok İslamî ilimlerin gelişmesine, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasına olumlu katkılar sağlamıştır.

3. Zümer Sûresi'ndeki Kıraat İhtilafları

Sûrede yer alan kıraat farklılıkları bir bütünlük teşkil etmesi açısından âyet numaralarına göre verilmiştir. Sûrelerdeki kıraat farklılıkları kıraat âlimleri tarafından sınıflandırıldığı için bu sınıflandırmaya uyulacaktır. Bu sınıflandırma da yukarıda ifade edildiği gibi usûl ve gramer açısından yapılan sınıflandırmadır. Ele alınan kelime usûlî farklılığı barındıran bir kelime ise imamların farklı okuyuşları verilecek başka bir değerlendirme yapılmayacaktır. Şayet ele alınan kelimedeki farklılık sarf ve nahiv açısından meydana gelmiş olup kelimenin, dolayısı ile âyetin anlamını etkiliyorsa ferşî bir ihtilaf söz konusu olmaktadır. O zaman kelimedeki ferşî farklılığın meydana getirdiği diğer anlamlar üzerinde durulacaktır.

3.1. Zümer Sûresi'ndeki Ferşî İhtilaflar

Yukarıda kıraat ilmi açısından, kelimedeki sarf ve nahiv farklılıklarının ferşî farklılıklar olduğu üzerinde durulmuştur. Kelimedeki nahvî farklılıklar ise bazen manayı etkilemekte bazen de mana üzerinde bir etkide bulunmamaktadır. Zümer Sûresi'ndeki ferşî ihtilaflar şunlardır:

6/39 *أَمْهَاتِكُمْ فِي بَطُونٍ* âyetteki *أَمْهَاتِكُمْ* kelimesini kıraat imamı Hamza (ö. 156/773) “*أَمْهَاتِكُمْ*”; kıraat imamı Kisâî (ö. 189/805) “*بَطُونٍ أَمْهَاتِكُمْ*” şeklinde okumuşlardır.³⁴ Kıraat kitaplarında vurgulanan bu ihtilaf tefsir kitaplarında da vurgulanmış ama mana üzerindeki etkisine değinilmemiştir. Bu da buradaki kıraat ihtilafının âyetin manasını değiştirmediyi, lehçe farklılığından kaynaklandığını göstermektedir.³⁵

7/39 *وَأِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ* âyetteki *يَرْضَهُ* kelimesini imam Nâfi' (ö. 169/785), Âsım (ö. 127/745), Hamza ve Ya'kûb (ö. 205/821) sıla yapmaksızın “hâ” zamirini dammeli ve ihtilasla okumuşlardır. İbn Kesîr (ö. 120/738), kıraat imamı İbn Âmir'in (ö. 118/736) ravisi olan İbn Zekvân (ö. 242/857), Kisâî, kıraat imamı Ebû Ca'fer'in ravisi İbn Verdân (ö. 160/777) ve Halef (ö. 229/844) ise hâ zamirini sıla yaparak *يَرْضَهُو* şeklinde damme üzere okumuşlardır. Ebû Amr'ın ravisi Sûsî (ö. 261/874) ve Ebû Ca'fer'in ravisi İbn Cemmâz (ö. 170/786) kelimeyi *يَرْضَهُ*

³⁴ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed- Dabbâ', (Mısır: el-Matbaatü'l-Ticaretî'l-Kübra, ts), 2/248; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, 1999), 119; Muhammed Kerim Râcih, *el-Kirâatü'l-aşru'l-müevattiratu min tarikay's-şâtibiyye ve'd-durre* (Medine: Dâru'l-Muhacir, 1993),459.

³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 26/426.

şeklinde sakin okumuşlardır. Ebû Amr (ö. 154/771) ve ravisi Dûrî (ö. 248/862) ise iskân ve sıla yaparak damme üzere okumuşlardır.³⁶

Kıraat farklılıklarını ifade etmek için kullanılan kavramların ıstılahî anlamlarının verilmesi konunun anlaşılmasına katkı sunacaktır. Yukarıda ifade edildiği gibi bazı kıraat imamları يَرْضَهُ kelimesini ihtilâs ile okumuşlardır. İhtilâs sözlükte bir şeyi zorla almak, alıp kaçmak, kapmak anlamlarında kullanılmaktadır.³⁷ Kıraat ilminde ise harekeyi süratle telaffuz etmek ya da harekenin çoğunu (üçte ikisini) telaffuz edip azını (üçte birini) hafzetmek suretiyle okumaktır.³⁸

Bazı kıraat imamları ise يَرْضَهُ kelimesini sıla yaparak okumuşlardır. Sıla sözlükte ulaşmak, eklemek, bitiştirmek, geçmek ve yetişmek anlamlarına gelmektedir.³⁹ Terim olarak ise müfred gaib müzekker zamirlerin (و) harekesine göre vâv (و) veya yâ (ى), cem'i gaib müzekker (هَمْ) ve cem'i muhatap müzekker (كُمْ - أَنْتُمْ) zamirlerde ise vâv (و) harfi takdir edilerek (إِلَيْهِمْ - أَدْيِهِمْ - أَدْيِكُمْ - عَلَيْنَا - عَلَيْكُمْ - عَلَيْكُمْ - هُمْ - كُمْ - أَنْتُمْ - مِنْهُ - فِيهِ) şeklinde medd yapılmasına denir.⁴⁰ Sıla vasl halinde yapılır, vakf halinde ise zamir sakin olarak telaffuz edilir. Kelimeyi يَرْضَهُ şeklinde okuyanlar zamirden önceki harfin harekeli olduğunu ileri sürerek sıla yapıp damme üzere okumuşlardır.

Kelimeyi يَرْضَهُ şeklinde okuyanlar ise elif-i maksureyi hafzederek ihtilâs ile okumuşlar. Kelimeyi يَرْضَهُ şeklinde sakin okuma ise Arap dilinde bilinen bir uygulama olduğu, şart edatından dolayı da muzari fiilin cezm olduğunu ifade etmişlerdir.⁴¹ يَرْضَهُ kelimesinin son harfi olan “hâ” zamirinin harekesi ve farklı okunma şekilleri üzerinde oluşan kıraat ihtilafının mana üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1980), 560; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye 2007), 199; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyşîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ferîd b. Muhammed b. Azzûz, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2016), 474; Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, thk. İmâd Kadri, (Kahire: Dâru'l-Ğaddî'l-Cedîd, 2010), 3/343, 344; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/115; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 1/305; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 459.

³⁷ Cevherî, *eş-Şihâh*, “hls”, 3/923; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “hls”, 6/65.

³⁸ Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 90.

³⁹ Cevherî, *eş-Şihâh*, “vsl”, 5/1842; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “vsl”, 11/726.

⁴⁰ Ali Muhammed ed-Dabbâ, *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kirâe* (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezher, 1999),14; Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 147; Necatî Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'lîmi*, (İstanbul: İşaret, 1990), 185.

⁴¹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Ali b. Muhammed eş-Şirâzî el-Fesevî, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kirâât ve 'ilelihâ*, thk. Ömer Hamdan el-Kubeysî (Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi Kur'âni'l-Kerîm, 1993), 3/1110-1113.

8/39 لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ âyetteki لِيُضِلَّ kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve kıraat imamı Ya‘kûb’un ravisi Rûveys (ö. 238/852) لِيُضِلَّ şeklinde okumuştur.⁴² Bu âyette başına bir sıkıntı geldiğinde Allah’a dua eden, Allah’tan bir nimet olarak sıkıntılarından kurtulan kişinin, kendisini kurtaran Allah’ı unutmaması ve O’na şirk koşması ön palan çıkarılarak bir insan tiplemesinden örnek verilmektedir.⁴³ Buna göre لِيُضِلَّ kelimesindeki yâ harfi dammeli olarak okunursa “kişinin insanları Allah’ın yolundan saptırmak amacı ile çeşitli söylem ve eylemlerde bulunduğu” anlaşılır. Bu kıraate göre kişi hem kendisi Allah’ın yolunda sapmakta hem de başkalarını da saptırmaktadır. Eğer kelimedeki “yâ” harfinin harekesi fethalı olursa o zaman âyetin anlamında bir daralma meydana gelmekte ve anlam “Allah’ın yolundan sapıtmaq için” şekline dönüşmekte ve bireysel bir davranışı ifade etmektedir. Ayrıca kelimenin başında yer alan “lâm” edatı ise neticesi belli olan, bilinçli bir fiili ifade ettiği için âkıbet lâmi olarak kabul görmüştür.⁴⁴ Zira kişinin Allah’a şirk koşması ve başkalarını da saptırmasının doğal sonucu Allah’ın yolundan çıkmayı netice vermektedir.⁴⁵ Bu açıdan şirk koşan kişi söylem ve eylemlerinin sonucunu bilerek şirk koşmaktadır. Âyetteki لِيُضِلَّ kelimesi kıraat farklılıkları açısından bu manaları ifade etmektedir.

9/39 أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ âyetteki أَمَّنْ kelimesini Nâfi‘, İbn Kesîr ve Hamza “أَمَّنْ” şeklinde okumuşlardır.⁴⁶ Bu ikinci okuyuşa göre buradaki “elif” istifham edatıdır “مَنْ” ise mevsuldur ve “şöyle şöyle olan, böyle olmayan gibi midir?” anlamını barındırmaktadır.⁴⁷ Âyetteki elifin nida edatı olduğu zira Arapların elif harfini yâ harfi gibi nida maksatlı kullandıkları da ifade edilmiştir. Eğer elif nida edatı ise anlam şöyle olmaktadır: “Ey inkârcı! Sen inkârınla biraz eğlene dur, sen cehennemlik olacaksın; ey geceler boyu Rabbinin rahmetini uman, ahiretinden endişe eden, bundan dolayı secde ve kıyam eden kişi! Muhakkak ki sen cennetlik olacaksın.”⁴⁸

Dil bilgini Ferrâ’ya (ö.207/822) göre أَمَّنْ ifadesinin aslı أَمْ olup mim harfinde idğam yapılmıştır. Buna açıklamaya göre ise bu ifadeden şu anlam çıkmaktadır: “Gece boyu ibadet

⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*, 2/299; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/115; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/427; Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 459.

⁴³ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/428.

⁴⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/427; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 7/87.

⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/116; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 1/498-500; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/428.

⁴⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Sab'a fi'l-kırâ'ât*, 561; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 200; Ebü Alî el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, 3/344, 345; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 474; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/428; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*, 1/305; Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 459.

⁴⁷ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 21/266, 267; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/238, 239.

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/265, 266.

eden mi daha hayırlı yoksa Allah'a şirk koşan mı?⁴⁹ Söz konusu bu âyette farklı bir insan tiplmesi verilmekte ve bir önceki âyette dikkate sunulan insan tiplmesi ile kıyaslanmaktadır. Böylece Yüce Allah iki insan arasında bir kıyas yapmak sureti ile Allah'a gönülden kulluk görevini yerine getirenlerin daha üstün olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁰ Taberî'ye göre her iki kıraat da sahih kıraatler içerisinde yer almaktadır. Okuyucu hangisini okusa isabet etmiş, doğru okumuştur.⁵¹

11/39 اِنِّيْ اَمْرْتُ اٰيetteki اِنِّيْ اَمْرْتُ ifadesini Nâfi' ve Ebû Ca'fer " اِنِّيْ اَمْرْتُ " şeklinde yâ harfini fethalı okumuşlardır.⁵² Birinci okuyuşa göre yâ harfi med harfi görevi görmekte, söz konusu iki kelime arasında medd-i munfasıl meydana gelmektedir. Nâfi' ve Ebû Ca'fer'in okuyuşunda ise bu med ortadan kalkmakta, اِنِّيْ şeklinde okumada ifadeyi tekit etme söz konusu olmakta, anlam üzerinde bir değişme meydana gelmemektedir.

13/39 اِنِّيْ اَخَافُ اٰيetteki اِنِّيْ اَخَافُ kelimesini Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer اِنِّيْ اَخَافُ şeklinde okumuşlardır.⁵³ Yukarıda ifade edildiği gibi birinci okuyuşta yâ harfi med harfi görevi görmekte, söz konusu iki kelime arasında medd-i munfasıl meydana gelmektedir. Yâ harfinin fethalı olarak اِنِّيْ şeklinde okuyuşunda medd-i munfasıl düşmekte, yâ harfinin fethalı olarak okunması tekit ifade etmektedir. Fakat bu farklı kıraatin anlam üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

16/39 يَا عِبَادِ اٰيetteki يَا عِبَادِ kelimesini Rûveys hem vakıf hem de vasl halinde " يَا عِبَادِ " şeklinde okumuştur.⁵⁴ Birinci okuyuş "Ey kullar!" anlamına gelen bir nidadır ki bu kapsama Müslüman, kâfir, müşrik vb. bütün insanlar girmektedir. İkinci okuyuş ise "Ey kullarım!" anlamındadır. Sahiplik ekinden dolayı bu okuyuşa göre âyette sadece Müslümanlar kastedilmektedir.⁵⁵ Söz konusu âyette cehenneme giren kullardan bahsedildiği için, Müslümanları ihtiva etmeyen birinci kıraatin âyetin içeriğine daha uygun olduğu görülmektedir.

⁴⁹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1112; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/428.

⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/116.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/267.

⁵² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 564; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 460.

⁵³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 564; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 476; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 460.

⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/120; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 460.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/434.

16/39 فَاتَّقُونَ يَا عِبَادِ فاتَّقُونَ kelimesini Ya'kûb hem vakıf hem de vasl halinde “فَاتَّقُونِي” şeklinde okumuştur.⁵⁶ Birinci okuyuş “Ey kullar korkunuz, sakınınız” anlamına gelmekte ve korkulacak varlık/nesne belirtilmemiş, mutlak olarak bırakılmıştır. İkinci okuyuşta ise korkulması ve kendisinden sakınılması gereken şeyin Yüce Allah'ın azabı olduğu ifade edilmiştir. Fahreddin Râzî'ye (ö. 606/1212) göre yüce Allah bu âyette inkârcıların gidecekleri cehennem özelliklerini dikkate sunarak mü'minlerin bu ateşten sakınmalarını istemiştir.⁵⁷

17,18/39 فَابْتَئِرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَابْتَئِرْ عِبَادِ şeklinde okumuştur. Diğerleri ise hem vasl hem de vakf halinde عِبَادِ şeklinde okumuştur.⁵⁸ Söz konusu âyette فَابْتَئِرْ عِبَادِ şeklinde vakf yapıldığında ise وَأُولَئِكَ haber olmaktadır. O zaman âyetin anlamı şu şekilde değişmektedir. “Benim (halis) kullarımı müjdele... Sözü dinleyip en güzeline uyanlar, bunlardır işte Allah'ın doğru yola getirdiği kimseler”⁵⁹ Söz konusu âyet “sözü dinleyip en güzeline tabi olanları” müjdelemektedir. Bu açıdan imam Ya'kûb'un kıraatinde, kulların Allah tarafından sahiplenmesi söz konusu olmakta ve manaya bir incelik katılmaktadır.

20/39 لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَكِنَّ kelimesini Ebû Ca'fer “لَكِنَّ” şeklinde okumuştur.⁶⁰ لَكِنَّ istidrak için kullanılan bir edat olup bir önceki sözden açıklanmayan anlamı ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında 19. âyette “Hakkında azap sözü (hükmü) gerçekleşenler, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın?” buyrulmuş, haklarında azap sözü gerçekleşmiş olanların kurtulamayacakları Hz. Peygamber'in de onlara yardım edemeyeceği üzerinde durulmuştur. 2. âyette ise لَكِنَّ kelimesi ile bir önceki cümle açıklığa kavuşturulmuş, Rablerine karşı takva sahibi olanların cehennemlik olmayacağı, onların azaptan kurtulacakları ifade edilmiş, böylece meydana gelebilecek bir vehme kapıyı kapatmıştır.⁶¹ Söz konusu edattaki kıraat farkı manayı etkilememektedir.

23/39 هَادٍ هَادٍ kelimesini İbn Kesîr vakf halinde “هَادِي” şeklinde okurken diğerleri “هَادٌ” şeklinde okumuşlardır.⁶² Bu farklı kıraatin anlam üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

⁵⁶ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1119; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 460.

⁵⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26/434.

⁵⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 561; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 200; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, 3/345; Dâni, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 474; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 460; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/121.

⁵⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/121.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/247; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 460.

⁶¹ Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/121; Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/253.

⁶² Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 461.

29/39 وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ âyetteki سَلَمًا kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb "سَالِمًا" şeklinde okumuşlardır.⁶³ سَالِمًا şeklinde okuyanlar bunu ismi fail olarak kabul etmişler ve kelimeyi رَجُلًا سَالِمًا şeklinde ifade etmişlerdir. Buna göre anlam "Bir adama ait olan adam" demektir. Diğer kıraatte ise رَجُلًا سَلَمًا mastar olarak görülmüş ve selametli, kurtulmuş adam anlamında değerlendirilmiştir.⁶⁴ Ayrıca "sâlim" kelimesi "müşterek" kelimesinin zıttı; "selem" kelimesi ise "savaş" kelimesinin zıttı olarak görülmüş "sâlim" kıraatinin tercihe şayan olduğu ifade edilmiştir.⁶⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144) de سَالِمًا şeklindeki kıraati benimsemekte ve her iki kelimenin de سَلِمَ fiilinin mastarları olduğunu ve aynı anlama geldiğini belirtmektedir.⁶⁶ Taberî (ö. 310/923) de bu iki kelimenin manasının bir birine yakın olduğunu, hangisi okunsa isabet edileceğini ifade etmektedir.⁶⁷

36/39 بِكَافٍ عِبْدَهُ kelimesini Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef "بِكَافٍ" şeklinde çoğul okumuşlardır.⁶⁸ Çoğunluk ise bu ifadeyi tekil olarak okumuş, burada kastedilen kişinin Hz. Peygamber olduğunu, zira âyetteki "Seni korkutuyorlar" ifadesinin bu anlama delalet ettiğini belirtmişlerdir.⁶⁹ Tefsirler bu âyetin Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'i putların çarpması ile tehdit ettikleri için nazil olduğunu ifade etmektedirler.⁷⁰ Hz. Peygamber'i Allah'ın dışında kalan diğer varlıklar ile tehdit etme ve korkutma çabasına yüce Allah şu şekilde cevap vermiştir: "Allah, kuluna yetmez mi? Seni O'ndan (Allah'tan) başkalarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur." Bu âyetteki عِبْدَهُ kelimesini tekil okuyanlara göre âyette ifade edilen kişi Hz. Peygamber'dir. Ayetteki kelimeyi عِبَادَهُ şeklinde çoğul okuyanlara göre ise bu ifade ile kastedilenler peygamberler veya bütün salih kullardır.⁷¹

⁶³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 562; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 200; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, 3/345; Dâni, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 475; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/362, 363; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 461.

⁶⁴ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1113; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 26/450.

⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/253.

⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/126.

⁶⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/284.

⁶⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 562; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 200; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, 3/344; Dâni, *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 475; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/362; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 462.

⁶⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 9/205; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/89.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 26/454; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/258; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/89.

⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/129; İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1113; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 9/205; Râcih, *el-Kırâatü'l-aşr*, 464.

38/39 âyetteki **أَرَادَنِيَ اللَّهُ** kelimesini Hamza “**أَرَادَنِيَ اللَّهُ**” şeklinde okumuştur.⁷² Bu kıraat sadece okumada kolaylık sağlamakta, anlama etki etmemektedir.

38/39 **كَاشِفَاتُ** **إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرِّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ** 38/39 **كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ** ve **مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ** kelimelerini Ebû Amr ve Ya’kûb “**كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ**, **مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ**” şeklinde okumuştur.⁷³ Ebû Amr ve Ya’kûb’a göre “**كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ**, **مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ**” âyetindeki **كَاشِفَاتُ** ve **مُمْسِكَاتُ** kelimeleri ismi fail olarak gelip fiil görevi görmekte ve istikbalde olacak bir durumu ifade etmektedir. Tenvinli olarak gelip kendisinden sonraki kelimeyi nasb etmesi ise “mef’ûlu bih” olmasındandır.⁷⁴ Kurtubî (ö. 671/1273) bu kıraatin daha güzel olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵ Çoğunluğun kıraati olan birinci okuyuşa göre ise bu kelimelerde ism-i fâil, mefulü bih’e izafe edilmiş, bundan dolayı da tenvin düşmüştür. Buradaki izafe ise mecazi olup tenvin niyeti barındırmaktadır. İzafenin faydası ise tenvini düşürüp kolay telaffuz yolunu açmaktır.⁷⁶ Taberî iki kıraatin de sahîh olduğunu ve aynı manayı ifade ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁷

39/39 **اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ** âyetteki **مَكَانَتِكُمْ** kelimesini imam Âsım’ın ravisi Ebubekir Şu’be (ö. 193/808) “**مَكَانَاتِكُمْ**” şeklinde çoğul okumuştur.⁷⁸ Söz konusu âyetteki **mekân** kelimesinden maksat onların buldukları düşmanlık konumudur.⁷⁹ İkinci okuyuşta ise anlam “mekânlar” şeklinde olmaktadır ki buna göre onların düşmanlıkta kullanabilecekleri başka imkânlarla gönderme yapılmıştır.

41/39 **عَلَيْهِمْ** kelimesini Hamza ve Ya’kûb “**عَلَيْهِمْ**” şeklinde hâ zamirini merfû okumuşlardır.⁸⁰ Lehçe ve şive farklılığından kaynaklanan bu kıraatin anlama bir etkisi bulunmamaktadır.

42/39 **عَلَيْهَا الْمَوْتُ** âyetini Hamza, Kisâî ve Halef **عَلَيْهَا الْمَوْتُ** şeklinde meçhul okumuşlardır.⁸¹ Birinci okuyuş malum olarak gelmiş ve “Allah, ölmelerine hükmettiği kişilerin ruhlarını tutar.” anlamına gelmektedir. İkinci okuyuş

⁷² İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, 564; Dâni, *et-Teysîr fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 476; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-’aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü’l-’aşr*, 462.

⁷³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, 562; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 200, 201; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, 3/347; Dâni, *et-Teysîr fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 475; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/129; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-’aşr*, 2/363; Râcih, *el-Kırâatü’l-’aşr*, 462.

⁷⁴ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi’l-kırâât*, 3/1114.

⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-aḥkâmi’l-Kur’ân*, 15/259.

⁷⁶ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi’l-kırâât*, 3/1114.

⁷⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/296.

⁷⁸ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, 3/347; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/130; Râcih, *el-Kırâatü’l-’aşr*, 462.

⁷⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/130.

⁸⁰ Râcih, *el-Kırâatü’l-’aşr*, 463.

⁸¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, 562, 563; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 201; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, 3/347; Dâni, *et-Teysîr fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 475; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/131; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-’aşr*, 2/363; Râcih, *el-Kırâatü’l-’aşr*, 463.

ise meçhuldür ve “Allah, ölmelerine hükmedilen kişilerin ruhlarını tutar.” Anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ön plana çıkarıncılara göre fiil mefulü bih üzere bina edilmiştir. Fâil görevi yerine getirilen kelime الْمَوْتُ kelimesi de merfû olmuş, fiil ona isnat edilmiştir. Malum olarak okuyanlar ise fiilin fâil üzere bina edildiğini, zira öldürme kararını veren ve uygulayan varlığın yüce Allah olduğunu ifade etmektedirler.⁸² Meşhur dil ve tefsir âlimi Nehhâs (ö. 338/950) الْمَوْتُ kelimesinin malum veya meçhul okunması arasında bir fark olmadığını, malum okumanın âyette anlatılan Yüce Allah’ın büyük işlerinin ön plana çıkarılması ve vurgulanması açısından daha uygun düştüğünü ifade etmektedir. Zira âyette tevhid inancı, Allah’ın iradesinin kayıt altına alınamayacağı, kendisinden başkasının yapması mümkün olmayan hayatı verme ve öldürme işlerinin Allah’a ait olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısı ile ölüme karar verme anlamında fiilin failinin Allah olduğunu belirten malum okuma daha uygun olduğu görülmektedir.⁸³

44/39 تَرْجَعُونَ نُمْ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ kelimesini Ya’kûb “تَرْجَعُونَ” şeklinde malum olarak okumuştur.⁸⁴ İlk kıraatte kelime “döndürüleceksiniz” anlamında meçhul iken ikinci kıraatte “döneceksiniz” anlamında malum olmaktadır.

53/39 يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ kelimesini Nâfi‘, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım ve Ebû Ca’fer bu şekilde okumuşlar, diğerleri ise “يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ” şeklinde yâ harfini sakın olarak kıraat etmişlerdir.⁸⁵ Bu tarz nidaların aksine burada izafet yâ’sının varlığı, Allah’ın kullarına olan şefkat ve merhametinin büyüklüğünü göstermesi ve ne kadar çok günah işlemiş olsalar da tevbe etmeleri halinde onlara sahip çıkacağını ifade etmesidir.⁸⁶ Ayrıca يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ kelimesinde nida olduğu için yâ harfinin hafzedilmesi de mümkündür.⁸⁷

53/39 لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ kelimesini Ebû Amr, Kisâî, Ya’kûb ve Halef “لَا تَقْنَطُوا” şeklinde okumuşlardır.⁸⁸ قَنَطٌ fiilinin muzari halinde “nûn” harfinin harekesinin fetha, damme ve kesaralı olarak geldiği fakat bu hareke değişikliğinin anlam üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.⁸⁹

⁸² İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kirâât*, 3/1114, 1115.

⁸³ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 15/263.

⁸⁴ Râcih, *el-Kirâatü'l-‘aşr*, 463.

⁸⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâ'ât*, 563; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kirâ'âti's-seb'*, 201; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-‘aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kirâatü'l-‘aşr*, 464.

⁸⁶ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-‘azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, thk. Ali Abdülbari Atiyye, (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1994), 12/269; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/41.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 15/267.

⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-‘aşr*, 2/363; Râcih, *el-Kirâatü'l-‘aşr*, 464.

⁸⁹ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kirâât*, 3/1115; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “knt”, 7/386.

56/39 يَا حَسْرَتِي يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ kelimesini İbn Cemmâz, diğer bir rivayetinde İbn Verdân “يَا حَسْرَتَايَ” şeklinde okumuştur. Ayrıca İbn Verdân “يَا حَسْرَتَايَ” şeklinde meddi müşebbe ile de okumuştur. Vakıf halinde Rüveys “يَا حَسْرَتَاهُ” şeklinde okumuştur.⁹⁰ يَا حَسْرَتِي ifadesinin aslı يَا حَسْرَتِي şeklindedir; mütekellimden kinaye yapılmış ve elif harfi yâ harfinin yerine getirilmiştir. Araplar çağırma, yardım isteme, yalvarma durumlarında elif harfi yerine yâ harfini kullanırlar ve bu şekildeki kullanım yaygındır.⁹¹ يَا حَسْرَتَاهُ şeklindeki kullanımda ise nidâ için kullanıldığında elif harfinden sonra hâ harfi getirilir. Hâ harfinin harekesi bazen kesra çoğunlukla da merfû olur öyle ki nerede ise hâ harfi kelimenin aslından sayılmaktadır.⁹² يَا حَسْرَتَايَ kıraatında ise hem bedel hem de ‘yerine getirilen şey’ birlikte zikredilmiş olmaktadır.

61/39 وَيُنَجِّي اللَّهُ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ kelimesini kıraat imamı Ya‘kûb’un ravisi Ravh (ö. 235/849) “وَيُنَجِّي اللَّهُ” şeklinde şeddetsiz ve ifâ’l babında okumuştur, mana olarak iki kelime de aynı anlama gelmektedir.⁹³

61/39 بِمَفَازَتِهِمْ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ kelimesini Şu’be, Hamza, Kisâî ve Halef “بِمَفَازَاتِهِمْ” şeklinde çoğul olarak kıraat etmişlerdir.⁹⁴ Çoğul okuyanlara göre مَفَازَةٌ kelimesi mastardır dolayısı ile mastarda anlam çeşitliliği meydana geldiği zaman çoğul olarak gelebilmektedir. Kelimeyi tekil olarak okuyanlara göre ise bu bir mastardır çoğul okunmasına gerek yoktur.⁹⁵ Kelime âyette geçtiği gibi tekil olursa kişinin kendisini kurtardığı şey kastedilmiş olur ki İbn Abbâs’a göre bu salih ameldir. Bununla beraber her muttaki insanın kendisiyle ahiretini kurtardığı şey farklı olabileceği için de kelime çoğul olarak kıraat edilmiştir.⁹⁶

62/39 وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ kelimesini Kâlûn (ö. 220/835), Ebû Amr, Kisâî ve Ebû Ca‘fer “وَهُوَ” şeklinde okumuşlardır.⁹⁷ Şive farkından kaynaklanan bu kıraat manaya etki etmemektedir.

64/39 تَأْمُرُونِي تَأْمُرُونِي فَلْأَغْفِرِ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ تَأْمُرُونِي kelimesini Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer “تَأْمُرُونِي”; İbn Kesîr “تَأْمُرُونِي” şeklinde meddi müşebbe ile okumuştur. İbn Âmir “تَأْمُرُونِي”

⁹⁰ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, 3/347, 348; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/137; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/363; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 464.

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/313; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/267.

⁹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/313, 314.

⁹³ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1115, 1116; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 463.

⁹⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 563; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 201; Dâni, *et-Teyssîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 475; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/140; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 2/363; Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 466.

⁹⁵ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kırâât*, 3/1116.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/140.

⁹⁷ Râcih, *el-Kırâatü'l-'aşr*, 465.

şeklinde diğerleri ise meddi müşebbe ile okumuşlardır.⁹⁸ Mekke müşrikleri kendi inançlarının Hz. Peygamber'in de inancı olduğunu iddia ederek kendisinin de putlara tapınmasını istedikleri bir zaman diliminde bu âyetin indiği ifade edilmektedir.⁹⁹ تَأْمُرُونِي şeklinde okuyanlara göre bu kelime asıl olarak iki nun harfi bulunmaktadır. Bunlardan ikincisi hazfedilmiştir. تَأْمُرُونِي şeklinde okuyanlara göre kelimenin aslında iki yâ harfi bulunmaktadır. تَأْمُرُونِي şeklinde nun harfini şeddeli olarak okuyanlara göre kelime bulunan nunlardan birincisi ikinci nuna idğam edilmiştir.¹⁰⁰ Âyetteki غَيْرَ kelimesi أَعْبُدُ fiilinden dolayı mansûb gelmiştir. Buna göre anlam أَعْبُدُ “Bana emrettiğiniz şey hakkında Allah’tan başkasına mı kulluk edeyim?” şeklindedir. Bununla beraber kelimenin تَأْمُرُونِي kelimesinden sonra gelen harfi cerrin hazfinden dolayı أَتَأْمُرُونِي بِغَيْرِ اللَّهِ أَنْ أَعْبُدَ “Allah dışındaki bir varlığa tapmamı mı emrediyorsunuz?” şeklinde olması da mümkündür. Kelimeyi nasb ederek okuyanlara göre ise anlam أَتَأْمُرُونِي بِعِبَادَةِ غَيْرِ اللَّهِ “Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?” şeklinde olmaktadır¹⁰¹

71/39 فَتَحَّتْ حَتَّى إِذَا جَاءَهَا فَتَحَّتْ أَبْوَابَهُ kelimesini Âsım, Hamza, Kisâî ve Ya‘kûb “وَفَتَحَتْ” şeklinde okumuştur. Diğer imamlar ise “فَتَحَّتْ” ve “وَفَتَحَتْ” şeklinde şeddeli okumuşlardır.¹⁰² Kûfeliler iki kelimeyi tahfîf ile yani şeddesiz okumuşlardır. Onlara göre fiiller, mastarlarından hareketle azlık ve çokluğa delalet edebilir. Her ne kadar bu fiiller tef’îl babından gelmemiş olsa da söz konusu âyetlerde bu kelimeler mananın çokluğuna delalet etmektedir. Söz konusu iki fiili şeddeli olarak okuyanlara göre mana çokluğa delalet ettiğinden, kesret anlamını kuvvetlendirmek için fiil şeddeli okunmalıdır.¹⁰³ Söz konusu kelimenin başında bulunan vâv harfinin delaleti hakkında üç görüş bulunmaktadır. Ferrâ’nın da içinde bulunduğu dilcilere göre buradaki vâv zâid vâvı’dır. İkinci görüşe göre bu vâv, hal ifade eden vâv’dır. Âyetlerdeki vâv’ın hal anlamı ifade ettiği kabul edilirse kelime, cennetlikler daha cennete gelmeden önce cennetin bütün kapılarının açık halde olduğunu ifade etmektedir. Cehennemlikler ise cehenneme sevk edildiklerinde azaplarının artması için cehennemin kapıları kapalı tutulduğundan buradaki فَتَحَّتْ kelimesinin

⁹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, 563, 564; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 201; Ebû Alî el-Fârîsî, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, 3/348, 349; Dâni, *et-Teysîr fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 476; Râcih, *el-Kırâatü’l-‘aşr*, 465; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 4,25; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/141.

⁹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21/266, 267; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 7/112; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/276.

¹⁰⁰ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi’l-kurrâât*, 3/1117.

¹⁰¹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27/471; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 15/276.

¹⁰² İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâ’ât*, 56; İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi’l-kırâ’âti’s-seb’a*, 201, 202; Ebû Alî el-Fârîsî, *el-Hücce li’l-kurrâ’i’s-seb’a*, 3/349; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 2/364; Râcih, *el-Kırâatü’l-‘aşr*, 466.

¹⁰³ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fi vucûhi’l-kurrâât*, 3/1118.

başında vâv harfi yoktur. Üçüncü görüşe göre ise cennetin kapıları cehennem kapılarından bir fazla olduğu için buradaki vâv fazlalığı ifade etmek için gelmiştir.¹⁰⁴

75/39 وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ âyetindeki قِيلَ kelimesini Hişâm (ö. 245/859), Kisâî ve Rûveys Kaf harfinin kesra harekesini dammeye işmam ederek okumuştur.¹⁰⁵ Söz konusu kelimedeki kıraat farklılığı usûlî bir farklılık olduğu için âyetin anlamı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

4. Zümer Sûresi'ndeki Usûlî İhtilaflar

4.1. Zümer Sûresi'ndeki İmâleler

Kıraat imamları ve ravilerinin bazı okumalarında imale ve taklîl yaptıkları görülmektedir. Zümer sûresinde de imale ve taklîl uygulamaları bulunmaktadır. İmâle sözlükte bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak, meylettirmek anlamına gelmektedir.¹⁰⁶ Sarf ve kıraat ilimlerinde fethayı kesreye, elif harfini yâ harfine yaklaştırıp harfi yumuşatarak seslendirmek demektir.¹⁰⁷

Taklîl ise hicaz bölgesine ait bir şive olup sözlük anlamı çokluğun zıttı, azaltmak, az yapmak demektir.¹⁰⁸ Terim olarak ise harfi, fetha ile imâle arasında bir sesle okumak demektir. Aynı zamanda imâle-i suğra da denilen bu okuyuş çeşidi, imâle ile tahkik arasında bir seslendirmedir ki buna taklîl, beyne beyne ve beyne'l-lafzeteyn de denilmektedir. Taklîl yapılırken ağız diğer zamanlara nazaran biraz daha az açılmaktadır.¹⁰⁹

2,4,5/39 2. âyette geçen زُلْفَى kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile okumuşlardır. Ebû Amr ve bir görüşe göre (Hulf)¹¹⁰ Verş (ö. 197/812) taklîl ile okumuştur. 4. âyette geçen لَاصْطَفَى kelimesi ile 5. âyette geçen مُسَمَّى kelimelerini ise vakıf yapılması durumunda Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur. 5. âyette geçen النَّهَارَ kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹¹

¹⁰⁴ Râcih, *el-Ķirâatü'l-'aşr*, 466; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/27.

¹⁰⁵ Râcih, *el-Ķirâatü'l-'aşr*, 467.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab* “myl” 11/636; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*, thk. Komisyon (y.y: Dâru'l-Hidâye, ts), “myl” 30/433, 434.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Ķirâ'âti'l-'aşr*, 2, 30; Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Ķur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957), 1/67; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ķur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitab, 1974) 1/314; Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 91; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 50.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, “klîl”, 11/563; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîf*, thk. Muhammed Nuaym el-Arkasûsî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “klîl”, 1/1049.

¹⁰⁹ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ķur'ân*, 1/314.

¹¹⁰ Hulf: Kıraat istilahında, imam veya ravinin kendi kıraat ve rivayetinin dışında diğer ravilere muvafakat ettiği ikinci veche denmektedir. Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 79.

¹¹¹ Râcih, *el-Ķirâatü'l-'aşr*, 458.

6/39 âyetteki فَاتَّى kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Dûrî ve bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur¹¹²

7/39 âyetteki أَخْرَى kelimesini Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Verş taklîl ile okumuştur. يَرْضَى kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.

8/39 âyetteki النَّار kelimesini Ebû Amr ve Dûrî imâle ile Verş taklîl ile okumuştur.¹¹³

10/39 ayetteki الدُّنْيَا kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Ebû Amr ve bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur. يُوفَى kelimesi üzerinde durulduğunda ise Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹⁴

16/39 النَّار kelimesini Ebû Amr ve Dûrî imâle ile Verş ise taklîl ile okumuştur.

17/39 âyetteki الْبُشْرَى, 21. âyetteki فَتَرَاهُ ile لَذِكْرَى kelimelerini Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Amr imâle ile Verş ise taklîl ile okumuştur.

18/39 هَدَاهُمْ kelimesini Hamza, Kisâî imâle ile Verş ise taklîl ile okumuştur.

25/39 âyetteki فَاتَّأَهُمْ kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹⁵

26/39 âyetteki الدُّنْيَا kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Ebû Amr ve bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹⁶

27/39 âyetteki لِلنَّاسِ kelimesini Dûrî ve Ebû Amr imâle ile okumuştur.¹¹⁷

32/39 âyetteki مَثْوَى kelimesini vakıf halinde Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur. Aynı âyetteki لِلْكَافِرِينَ kelimesini Ebû Amr, Dûrî ve Rûveys imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹⁸

41-42/39 âyetteki يَتَوَقَّى , مُسَمَّى üzerlerinde vakıf yapıldığı zaman اِهْتَدَى kelimelerinde Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹¹⁹

48/39 âyetteki حَاقْ kelimesini Hamza imâle ile okumuştur.

¹¹² Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 459.

¹¹³ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 459.

¹¹⁴ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 459.

¹¹⁵ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 461.

¹¹⁶ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 461.

¹¹⁷ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 461.

¹¹⁸ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 462.

¹¹⁹ Râcih, *el-Kırâatü'l-‘aşr*, 463.

50/39 âyetteki اَغْنَى Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹²⁰

56/39 âyetteki يَا حَسْرَتِي kelimesini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Dûrî ve bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹²¹

57/39 âyetteki هِدَانِي 59.âyetteki بَلَى ile vakıf halinde 60.âyetteki مَثْوَى ve 60. âyetteki نَعَالَى kelimelerini Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile bir görüşe göre Verş taklîl ile okumuştur.¹²²

58/39 âyetteki تَرَى الْعَذَابَ تَرَى kelimesini تَرَى üzerinde durulduğu zaman Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Verş taklîl ile okumuştur. Şayet kendisinden sonra gelen kelimeye bitişecek ise o zaman Sûsî'ye göre fetha üzere imâle ile okunur. الْكَافِرِينَ kelimesini ise Ebû Amr, Dûrî ve Rûveys imâle ile Verş taklîl ile okumuştur.¹²³

75/39 ayetteki وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ kelimesindeki تَرَى üzerinde vakıf yapıldığı zaman Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imâle ile Verş taklîl ile okumuştur. Şayet تَرَى kendisinden sonra gelen kelimeye bitişecek ise o zaman Sûsî'ye göre fetha üzere imâle ile okunur.

4.2. Zümer Sûresi'nde Tefhîm-Terkîk, Tahkîk-Teshîl, İbdâl

Zümer Sûresi 5. âyetteki râ harfini Verş terkîk diğerleri ise tefhîm ile okumuşlardır. Kıraat ve tecvîd ıstılahlarından olan tefhîm ve terkîk kavramlarının tanımlanması konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Tefhîm sözlükte bir şeyi, yüceltmek, büyülemek ve bir şeyi kalın yapmak demektir.¹²⁴ Terim olarak ise tefhîm harflerini okurken dil kökünün üst damağa kalkması sebebiyle harfe bir kalınlık gelmesi ve ağzın içinin sesle dolması demektir.¹²⁵ Terkîk ise sözlükte sözü güzelleştirmek, bir şeyi ince yapmak, bir şeyin yumuşak olması ve bir şeyi zayıflatmak anlamında kullanılmaktadır.¹²⁶ Terim olarak, terkîk harflerini ince okumaya denmektedir. Bu açıdan terkîk harflerini okurken, dil kökünü üst çeneye kaldırmadan, aşağıda tutup harfe bir incelik gelmesi, harfin sesi ile ağız içinin dolmaması ve harfin incelmesidir.¹²⁷

5/39 اَللَّيْلِ عَلَى النَّهَارِ âyetinde geçen يُكْوَرُ kelimesini kıraat imamı Nâfi'nin ravisi Verş râ harfini terkîk ile diğer kıraat imamları ise tefhîm ile yani kalın okumuşlardır.¹²⁸ Konuya

¹²⁰ Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 464.

¹²¹ Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 464.

¹²² Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 465.

¹²³ Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 464.

¹²⁴ Cevherî, *eş-Şihâh*, “fhm”, 5/2000, 2001; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ârab*, “fhm”, 12/449.

¹²⁵ Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 160; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 119.

¹²⁶ Cevherî, *eş-Şihâh*, “rkk”, 4/1483; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ârab*, “rkk”, 10/121.

¹²⁷ Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 163; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 120.

¹²⁸ Râcih, *el-Kırâatü'l-âşr*, 458.

“râ'nın hükümleri” açısından bakıldığında kelimedeki ra harfinin harekesinin damme olduğu görülmektedir. Dolayısı ile râ harfinin harekesi damme olduğunda ise râ'nın tefhîm ile okunması gerekmektedir.¹²⁹ Fakat Verş bu kelimedeki râ harfini ince okumuştur. Buradaki kıraat farklılığı ise usûlî bir ihtilaf olduğu için manaya etki etmemektedir.

Bu sûrede aşağıda belirtilen âyette tahkîk ve teshîl açısından bir ihtilaf bulunmaktadır. 38/39 âyetteki أَفْرَأَيْتُمْ kelimesini Kâlûn ve Verş ikinci hemzeyi teshîl ile Kisâî ise hafzederek okumuş, diğerleri ise tahkîk üzere okumuşlardır.¹³⁰ Tahkîk kelimesi sözlükte bir şeyin sabit olması, bir şeyi detaylıca incelemek, bir şeyin hakikatine ve aslına dönmek anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Kıraat istilahında ise bir şeyin hakkını vermeye özen göstermek, harfin harekesi, izharı ve ğunneleri açısından okuyuş inceliklerinin niha-i mertebelerini kullanarak harfleri birbirine karıştırmadan hem okuyucuya hem de dinleyenlere ayetlerin derin manalarını tefekkür edebilme imkânını sağlayarak ağır ağır, tane tane okumaktır.¹³² Teshîl ise sözlükte hüznün zıddı olup yumuşaklık, zorlukları bertaraf etme ve kolaylık gibi manalara gelmektedir.¹³³ Kıraat istilahında ise harekeyi fazla vurgulamadan geçmeye denmektedir. Bu sebeple hemze harfinin makablinin harekesi üstün olduğunda hemze elif (ا), ötre olduğunda vâv (و), kesre olduğunda yâ (ي) harfine yaklaştırılarak yapısındaki sertlik giderilir ve sühuletle okunur.¹³⁴ Bu anlatıma göre teshîlle okuyuş şu üç şekilde eda edilir: 1. Hemze ile elif arası bir ses ile okumak, bunu yaparken de hâ şaibesine yer vermemek “الَّذِينَ تَهُمْ” ve “أَعْجَمِي” örneklerinde olduğu gibi. 2. Hemzeyi, hemze ile yâ arası bir ses ile okumak; “الَّذِينَ” lafzı buna örnektir. 3. Hemzeyi hemze ile vâv arası bir ses ile okumak; “أَوْ تَبْنِيكُمْ” lafzı buna örnektir.¹³⁵

Bu sûredeki iki âyet bazı kıraat imamları tarafından ibdâl ile okunmuştur. İbdâl sözlükte değiştirmek, bir şeyi başkasının yerine koymak anlamlarında kullanılmaktadır.¹³⁶ Kıraat ilminde ise sâkin hemzeyi mâkablinin harekesi cinsinden bir med harfine çevrilmesine denmektedir. Eğer hareke damme ise hemze vâv harfine; kesre ise yâ harfine; fetha ise elif harfine dönüştürülür. Örneğin وَأَمْرٌ kelimesinin وَأَمْرٌ şeklinde ve يُؤْمِنُونَ kelimesinin يُؤْمِنُونَ

¹²⁹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 183-188; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 202-206.

¹³⁰ Râcih, *el-Kıraatü'l-'aşr*, 462.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hkk”, 10/49; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, “hkk”, 1/874.

¹³² Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 155; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 34.

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/349; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, “hkk”, 1/1017.

¹³⁴ Mehmet Ali Sarı, “Harf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/163-165; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 164; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2012), 341.

¹³⁵ Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 164.

¹³⁶ Cevherî, *eş-Şihâh*, “bdl”, 4/1632; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “bdl”, 11/48.

şeklinde okunması شَيْئُكُمْ kelimesinin شَيْئُكُمْ şeklinde okunması gibi.¹³⁷ İbdâl ile okunan âyeler şunlardır:

69/39 وَالنَّبِيِّينَ وَ الشُّهَدَاءِ âyetteki بِالنَّبِيِّينَ kelimesini Nâfi ‘ بِالنَّبِيِّينَ ’ şeklinde okumuştur.¹³⁸

Söz konusu ihtilaf usûlî farklılık olduğu için anlama etki etmemektedir.

72/39 فَيَسْئَلُ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ âyetteki فَيَسْئَلُ kelimesini Sûsî ve Ebû Ca‘fer ve vakf halinde Hamza “فَيْسِ” şeklinde okumuşlardır.¹³⁹ Bu kıraat farklılığı usûl ile ilgili olduğu için kelimenin ifade ettiği manayı değiştirmemektedir.

4.3. Zümer Sûresi’ndeki İdğamlar

İdğam sözlükte bir şeyi diğerine veya bir harfi diğer bir harfin içine katmak manalarına gelmektedir.¹⁴⁰ Kıraat ıstılahında ise mahreç ve sıfatlar bakımından aynı veya mahreçleri bakımından aynı, sıfatları bakımından ayrı veya mahreçleri ve sıfatları birbirine yakın olan iki harften birincisini ikinci harfin içine dâhil ederek ikisini bir mahreçten çıkarmak manasında kullanılmaktadır. Söz konusu harflerin birincisine müdğam, ikincisine müdğamün fih denilmektedir.¹⁴¹

İdğamlar müdğam’ın yani birinci harfinin harekeli veya sâkin okunuşuna göre iki kısma ayrılmaktadır. Bir idğamda müdğam ile müdğamün fih’in ikisi de harekeli ise buna idğam-ı kebir denir. Bu idğam türü sadece on meşhur kıraat imamından biri olan Ebû Amr’ın kıraatinde bulunmaktadır. Bu idğamların çokluğu, daha kapsamlı olması ve telaffuzdaki zorluğu sebebiyle bu şekilde isimlendirildiği ifade edilmektedir. Bir idğamda müdğam sakin, müdğamün fih harekeli olursa buna da idğam-ı sağir veya küçük idğam denir ki bilinen idğam çeşitleri bu kısma dâhildir.¹⁴²

İncelediğimiz Zümer Sûresi’nde ise bol miktarda idğam-ı kebir olduğu müşahade edilmiştir. İdğam-ı kebir’in söz konusu olduğu yerler kırmızı renkli olarak verilmiştir. Burada idğamların geçtiği âyetler fazlaca yer tutmasını diye tam olarak verilmemiş sadece idğamın gerçekleştiği kelimeler âyet numaraları ile birlikte verilmiştir. Kıraat imamı Ebû Amr aşağıda ifade edilen âyetlerde geçen kelimeler arasında idğam-ı kebir yapmıştır. Burada müdğam olan

¹³⁷ İbn Ebû Meryem, *el-Mûdah fî vucûhi’l-kırâât*, 1/185, 186; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 1/390, 391.

¹³⁸ Râcih, *el-Kırâatü’l-‘aşr*, 466.

¹³⁹ Râcih, *el-Kırâatü’l-‘aşr*, 466.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “dğm”, 12/202; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, “dğm”, 32/160

¹⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 1/274, 275; Suyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 1/323, 328; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 231, 232.

¹⁴² Suyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 1/323, 328; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 235, 236; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 175, 176.

kelimenin son harfinin harekesi okunmamış, müdğamün fih'e katılmış ve şeddeli olarak okunmuştur. Aşağıdaki tablodaki idğamlar idğam-1 kebirdir. İdğam-1 sağır olarak okunanlar ayrıca imam ve ravileri ile birlikte verilmiştir.

2/39 الْكِتَابِ بِالْحَقِّ	3/39 يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ	4/39 سُبْحَانَهُ هُوَ
6/39 يَخْلُقَكُمْ, أَنْزَلَ لَكُمْ, خَلَقَكُمْ	8/39 يَكْفُرُكَ قَلِيلًا, جَعَلَ لِلَّهِ	18,19/39 فِي النَّارِ لَكِنَّ
24/39 وَقِيلَ الظَّالِمِينَ 26/39 أَكْبَرَ لَوْ	27/39 Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Halef ve Verş idğâm-1 sağır olarak okumuşlardır. وَلَقَدْ ضَرَبْنَا	32/39 Ebû Amr ve Hişâm idğâm-1 sağır إِذْ جَاءَهُ
32/39 kebîr أَظْلَمَ مِمَّنْ وَكَذَّبَ جَهَنَّمَ مَثْوًى, بِالصِّدْقِ	44/39 الشَّقَاعَةَ جَمِيعًا 46/39 نَحْكُمُ بَيْنَ	53/39 إِنَّهُ هُوَ
55/39 الْعَذَابِ بَعْتَةً	59/39 Hişâm, Hamza, Kisâi, Halef idğam-1 sağır olarak okumuşlardır.	57/39 أَنْ اللَّهُ هَدَانِي, تَقُولُ لَوْ
60/39 جَهَنَّمَ مَثْوًى, الْفِيَامَةَ تَرَى	62/39 خَالِقِ كُلِّ	69/39 بُنُورٍ رَبِّهَا
70/39 أَعْلَمَ بِمَا	71/39 قَالَ لَهُمْ	73/39 الْجَنَّةِ زَمْرًا

Sonuç

Kıraat ilminin temel konularından biri de Kur'an'ın okunma ve eda keyfiyetidir. Dolayısı ile bu ilim, Kur'an kelimelerinin okunma biçimini ve bu kelimelerdeki kıraat imamlarının ihtilaflarını bir rivayet zinciri çerçevesinde nakledilmesini esas almaktadır. Bu açıdan bu ilimdeki en önemli husus nakildir. Kıraatların belirli bir düzen ve disiplin içinde korunup nakledilmesi gayesiyle, sahabe neslinden itibaren üzerinde hassasiyetle durulmuş ve hadis ilminde olduğu gibi nakledilen kıraatler senet zinciriyle birlikte nakledilmiştir. Bu yöntem Kur'an'ın günümüze kadar tahrif olmadan ulaşmasında etkili olmuştur.

Kıraatlerdeki farklılıklar, âyetlerin farklı tefsir edilmesinde yol gösterdiği için büyük önem arz etmektedir. Müfessirlerin büyük bir kısmı âyetlerin yorumlanması hususunda kıraat ilminden istifade etmişlerdir. Eserlerinde kıraat farklılıklarına yer verip bu farklılıkların anlam üzerindeki etkisini dikkate sunmuşlardır. Ayrıca kıraatler Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesine de katkı sunmaktadır.

Zümer Sûresi özelinde yapılan çalışmada rivayet ve dirayet tefsirlerinin kıraat ihtilafları üzerinde durdukları müşahade edilmiştir. Müfessirlerin kıraat ihtilafları hususunda usûlî farklılıkları dile getirdikleri fakat üzerinde fazla durmadıkları gözlemlenmiştir. Âyette ifade edilen anlamı değiştirme özelliği olan ferşî ihtilafları ise dil ve yoruma katkısı açısından incelemiştir.

Zümer Sûresi özelinde tespit edilen örneklerde kıraat farklılıklarının kaynağı olarak şu hususlar öne çıkmaktadır: Fiil kalıplarının değişkenlik arz etmesinden kaynaklanan farklılıklar; aynı fiilin mastar, sülâsî, rubâî ve emir sığalarıyla okunmaya müsait olması; muzari fiilinin hem mütekellim hem de müzekker gaip sığalarında okunmaya müsait oluşu, dolayısıyla bu kelimelerden sonra gelen isimlerin de irabında değişiklikler oluşturmaktadır.

İsimlerin tekil veya çoğul olarak telaffuz edilmesi kıraat farklılıklarının meydana gelmesine etki etmektedir. Kelimelerin harekesiz oluşlarından kaynaklanan anlam farklılığıdır ki, kelimelerin harekesiz oluşu, aynı kelimeyi ism-i fail ve mef'ul sığaları şeklinde okunmaya; aynı şekilde bir ismi, fiil için hem fail hem de mef'ul okunmaya müsait hale getirmektedir.

Sûrede yer alan ve anlam açısından etkisi bulunmayan usûlî ihtilaflara da yer verilmiş böylece okuyucuya geniş bir kıraat farklılıkları yelpazesi sunulmuştur.

Kıraat imamlarından Ebû Amr'ın kıraatinde çok fazla idğam-ı kebir olduğu müşahade edilmiştir.

Genel olarak çalışmada kıraat ihtilaflarının, Kur'an'ın tefsir edilmesinde, farklı ve zenginliği ifade eden anlamların ortaya konması açısından önemli olduğu dikkate sunulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Kur'an lafızlarının doğru olarak telaffuz edilmesini hedefleyen kıraatlerin bilinmesi, Kur'an'ın doğru okunmasına hizmet ettiği gibi Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2015.

Âlûsî, Şihabuddin Mahmud b. Abdullah. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*. thk. Ali Abdülbâri Atiyye, 16. Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. 3. Basım. Bursa: Emin Yayınları, 2018.

_____, Abdulhamit “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/ 426. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed b. Nasır en-Nasır, b.y.: Dâru Tavkı'n-Necât, 1422/2001.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *eş-Şihâh fi'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülğafur Atâr, 6 Cilt. 4. Basım. Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melayîn, 1987.

Çetin, Abdurrahman. “Tilâvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

_____, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*, 46. Basım. Bursa: Emin Yayınları, 2018.

_____, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.

Dabbâ', Ali Muhammed. *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kirâe*. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezher, 1999.

Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, İstanbul: İsam Yayınları, 2011.

_____, Mehmet. *Tenzilden Tezyine Mushaf-ı Şerif*. Ankara: Fecr Yayınları, 2013.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Muhkem fi naqti'l-meşâhif*, thk. İzzet Hasan. 3. Basım. Dımeşk, Dâru'l-Fikr, 1407/1986.

_____, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teysîr fi'l-kirâ'ati's-seb'* thk. Ferîd b. Muhammed b. Azzûz. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2016.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2011.

Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *İthâfî fuzâlâ'i'l-beşer fi'l-kirâ'ati'l-erba'ate'aşer*, thk. Enes Mehra 3. Basım. Lübnan: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Dinçer, Ferit. *El-Keşşaf'ta sarf vezinlerindeki farklılıklar ve anlam üzerindeki etkisi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. M. Muhyiddin Abdülhamid, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: Dâru'l Fikr, 1999.

Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, thk. İmâd Kadri. 7 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ğaddî'l-Cedîd, 2010.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Muhammed Nuaym el-Arkasûsî. 2.Basım. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed. et-Taḥrîr ve't-tenvîr. 30 Cilt. Tunus: Dâru't Tunusiye, 1984.

İbn Ebû Meryem, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed. *el-Mûḍah fi vucûhi'l-kırâât ve 'ilelihâ*, thk. Ömer Hamdan el-Kubeysî. 3 Cilt. Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi Kur'âni'l-Kerîm, 1993.

İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed. *el-Hücce fi'l-kırâ'âti's-seb'a* thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye 2007.

İbn Kesîr, Ebü'l Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selamet, 8 Cilt. 2. Basım. Riyad: Dâru Tayyibe, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullah b. Muhammed Yezid Mâce el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. 3. Basım. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1980.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdi, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2001.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' 2 Cilt. *En-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Mısır: el-Matbaatu'l-Ticaretî'l-Kübra, ts.

_____, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1999.

İslamoğlu, Mustafa. *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*. 18. Basım. İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları 2011.

Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*. 3.Basım. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2018.

_____, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, 4. Basım. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1995.

Karaman, Hayreddin – Dönmez, İbrahim Kâfi – Çağrı, Mustafa – Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim Atfîş, 20 Cilt. 3. Basım. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l- Mısriyye, 1964.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*, thk. Komisyon. 13 Cilt. Kahire: Mecmûatu Buhûsi'l-Kitab ve's-Sünne, 2008.

_____, Ebû Muhammed. *el-İbâne an Meâni'l-Kirâât*, thk. Abdü'l-Fettâh İsmâil Şelebî. Kâhire: Dâru Nehdat-i Mısır. ts.

Müslim, Ebü'l-Hasan Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, ts.

Önen, Hacı. *Kıraat Tarihi ve Kıraat Farklılıklarının Kur'an Tefsirine Etkisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 14. Basım. İstanbul: MÜİF Vakfı, 2018.

Râcih, Muhammed Kerim. *el-Kirâatü'l-'aşru'l-mütevâtiratu min tarîkay's-şâtibiyye ve'd-durre*. 3. Basım. Medine: Dâru'l-Muhacir, 1993.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 30 Cilt. 3. Basım. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, 1999.

Sarı, Mehmet Ali. "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/163-165. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitab, 1974.

Şimşek, Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları 2012.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.

TDK, Türk Dil Kurumu. "leheçe". Erişim 20 Ekim 2021. <https://sozluk.gov.tr>

TDK, Türk Dil Kurumu. "şive". Erişim 20 Ekim 2021. <https://sozluk.gov.tr>

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*. 4. Basım. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2018.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'lîmi*. İstanbul: İşaret, 1990.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Şakir, M. Fuâd Abdülbâki, İbrahim Atve, 5 Cilt. 3. Basım. Kahire: Matbaati Mustafa el- Bâbî el-Halebî, 1975.

Ünal, Mehmet *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2012.

Zemahşerî, Ebü'l Kasım Mahmud b. Amr. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. 3. Basım. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1986.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: Matbaatü İsa'l-Bâbi'l-Halebî ve Şürekâüh, ts.